

Posudek disertační práce PhDr. Václava Velčovského

Pozoruhodná disertační práce *Jazyková politika v českých zemích v 18.–20. století – Škola jako národní politikum*, kterou předložil autor dr. Václav Velčovský, má charakter úctyhodně rozsáhlého dvojdílného spisu. Jakkoli je zaměřena výrazně historicky, považuji ji za velice aktuální a potřebnou pro současné období i pro obohacení dnešního šíře didaktického poznání. Ke konkrétním oblastem se vyjadřuji níže v jednotlivých bodech podle zadání, které jsem **jako oponentka práce** dostala.

1. Aktuálnost zvoleného tématu

Neobyčejně obsáhlá práce potvrzuje obsahem i formou, s jakým vnitřním zaujetím a hlubokým zájmem o obor ji autor vytvořil. V době, kdy se u nás vedou vleklé spory o to, zda spisovná čeština je dostatečně nosná a má mít nadále stěžejní místo ve školní výuce, si dr. Velčovský všímá problematiky jazykové politiky i jazykového plánování obecně a v té souvislosti cíleně mapuje historii česko-německých jazykových vztahů v oblasti školské i správní.

2. Splnění cíle disertace

Disertační práce je zdařilá a originální. Odvíjí se od vymezení jazykové politiky jako systematické činnosti interdisciplinárního charakteru, v níž se spojují lingvistika, pedagogika a sociologie s dalšími vědními obory. S oporou o četné teoretické zdroje (zvláště anglosaské provenience) se definují používané pojmy, aby autor mohl přikročit k navazujícím pěti sondám do dějin jazykové politiky u nás. Přivítala jsem, že autor se na pozadí zmíněných dílčích definic pojmů pokusil sestavit vlastní definici jazykové politiky fungující ve specificky českých podmínkách – srov. na s. 27: „*Je to soubor oficiálních a veřejně deklarovaných aktivit regulujících (preskriptivně či restriktivně) konkrétními legislativními akty užívání jazyka či jazyků, resp. jednotlivých jazykových prvků, tvarů, kódů nebo variet v jednotlivých oblastech veřejného života daného státu (správa, soudnictví, školství, ozbrojené složky, jazyková krajina atp.)*“. Dlužno dodat, že některé definované pojmy působí nezvykle; je otázka, zda označení typu „*jazyková krajina*“ je pro české prostředí skutečně užitečné a zda v historickém kontextu následujících sond nepůsobí poněkud nepatřičně (srov. na s. 21 a dále na s. 94).

3. Zvolené metody

Oceňuji jak zvolený způsob práce s pěti historickými sondami (s akcentováním sociolingvistického pohledu na dobovou situaci), tak využití Fergusonova algebraického vzorce vícejazyčného společenství, který je výhodný pro zachycení jazykové situace státu v určité době a využívá veličin L_{maj} (pro jazyk majoritní), L_{min} (pro jazyk minoritní) a L_{spec} (pro jazyk se speciálním statutem). Poněkud sporné z mého úhlu pohledu je hledání alternativních modelů pro nynější českou jazykovou situaci, v níž chtěl autor akcentovat expanzi obecné češtiny (srov. dále na s. 47 a 48); domnívám se totiž, že nejlépe tuto situaci odráží nejjednodušší první vzorec $1L = CZ_{maj}$. Za průkazné pokládám naopak modely, k nimž se autor dopracoval ve 2. díle v subkapitole 4.1 a které názorně ukazují, že v jazykové politice u nás se střídaly etapy s rysy osvícenského autoritářství, občanského liberalismu, pasivity i radikalismu a protičeského útlaku. Česko-německé jazykové poměry v našich zemích zřetelně představuje graf na s. 275, odrážející údaje z pěti vybraných výrazných etap historického vývoje: výborně z nich lze vyčíst, jak silné a důrazné bylo v jednotlivých období uplatnění restrikce a regulace, nebo naopak to, zda vládla spíše tolerance a rovnost.

4. Nové poznatky a výsledky disertace

Ráda bych podtrhla význam autorova zjištění, že v rozmezí sledovaných dvou set let se u nás sice proměňoval vztah jazyka oficiálního (státního) a jazyků menšinových, přitom však po celé sledované období byla zřejmá subjektivizace ve školství včetně jazyka edukace a nedostatek objektivního vyhodnocení stavu a fungování jazyka ve společnosti. Historická a jazyková situace je zevrubně zmapována v 1. sondě na konci 18. století (osvícenský absolutismus), pak ve 2. sondě v půli 19. století (rozvoj občanské společnosti), ve 3. sondě na sklonku 19. století (jazykový radikalismus a národnostní bouře), ve 4. sondě na přelomu 20. a 30. let 20. století (1. republika a idea čechoslovakismu) a nakonec v 5. sondě na přelomu 30. a 40. let 20. století (protektorát Čechy a Morava a jazykový útlak).

Domnívám se, že výběr pětice sond je promyšlený a reprezentativní. Aniž by to bylo nezbytné, stanovil autor výzkumné předpoklady ke každé z nich i k celkové diachronní jazykové situaci (srov. na s. 12). Dospěl k názoru, že jazyková politika je zřetelně rekonstruovatelná teprve až od druhé půle 19. století a v době novější, nicméně pokusil se z kusých dokladů vyhodnotit i období starší. Například hned v 1. sondě popřel platnost schematizované teze o všeobecné germanizaci společnosti v závěru 18. století s tím, že útlak

češtiny nebyl tak silný. Císařské dekrety totiž češtině zajišťovaly využití už v rámci Obnoveného zřízení zemského a dvojjazyčnosti českých zemí. Poukázal i na to (srov. s. 65), že v období padesátiletí od 1775 do 1825 vyšlo 28 mluvnic češtiny, 14 slovníků a 20 dalších spisů o češtině, čímž se stalo, že zkoumání jazyka se stalo nejfrekventovanější intelektuální činností v Čechách. Objasnil, že nejvýraznější antipatie Čechů k Němcům pramenila z nechuti učit se němčinu. Poukázal také na to, že jazyk fungoval v této fázi vývoje jako velmi výrazné politikum. Z analýzy dostupných školských dokumentů se dá vyvodit, že čeština a němčina ve školské komunikaci zřejmě běžně koexistovaly, až na gymnáziích a univerzitách dominovala němčina, přičemž na univerzitách bylo cílem zejména vytlačení vzdělanecké jezuitské latiny ve funkci *Lspec*. Takřka paradoxně vznikla v tomto sledovaném období na pražské univerzitě stolice české řeči v čele s Františkem Martinem Pelclem, což potvrzuje tezi, že čeština natolik upozadována nebyla.

Považuji za velmi správné, že jednotlivé sondy do historických etap uzavřel autor vždy zřetelným shrnutím (k 1. sondě na s. 96–97, ke 2. sondě s. 127–128, ke 3. sondě s. 172–174, ke 4. sondě s. 218–220 a k poslední sondě s. 264–266).

Ve 2. svazku práce se autor detailně vrátil k aplikaci Fergusonova algebraického vzorce vícejazyčného společenství, aby doložil charakter konstant a proměn jazykové politiky českých zemí. Vyhodnotil poté i současnou etapu vývoje s ohledem na její legislativu, jazykovou situaci všeobecně a jazyk ve škole speciálně.

V závěru se dr. Velčovský vyjádřil ke stanoveným výzkumným předpokladům. Konstatoval mimo jiné, že vrcholné osvěcenství u nás (1. sonda) bylo jednoznačně prorakouské, proto také denacionalizační (tedy nikoli protičeské, jak by se to mohlo jevit); nepotvrdil se předpoklad o výrazně protičeské jazykové politice. Naopak český kolorit byl udržován v příslušných oblastech Rakouska uvážlivě, mohlo se však zdát, že nastupující češtině není všude ve školství a ve státní správě umožněno plnohodnotné prosazení. Díky tomu, že došlo v tomto prvním analyzovaném období k extralingvistické změně, byla provázena i typickým průvodním jevem, a to puristickými a obranářskými postoji obyvatelstva. Se stejnou pečlivostí autor rozebral další výchozí předpoklady, z nichž se pouze část potvrdila. Souhrnně řečeno: dr. Velčovskému se podařilo vyvrátit zcela nebo částečně některé obecně tradované představy o pozadí jazykové situace u nás a o dopadech jazykové politiky v minulosti.

Otázka k obhajobě:

Práce na první pohled zaujme svým až enormním rozsahem; neuvažoval autor přece jen o redukci některých méně podstatných pasáží tak, aby byly více akcentovány (případně ještě rozvinuty) myšlenky zásadního charakteru?

Závěr:

Na předložené práci jsem ocenila zejména její odbornou fundovanost, poctivost i přesvědčivost a v neposlední řadě její kvalitní jazykové zpracování včetně korektur textu (narazila jsem jen na ojedinělé překlepy a drobná opomenutí, popř. stylizační neobratnost – např. v německé citaci na s. 82 „or“ místo *er*; někde neopravené spojovníky namísto pomlček (s. 267 a 291), nesprávný zápis „stádium“ místo *stadium* aj.; jako stylizačně ne zcela obratné se mi jeví vyjádření na s. 268 – „*důležitě pociťovaným předmětem (...)*“; já osobně bych se v odborném textu vyhnula substantivu *distanc* na s. 275). Příklady zde uvádím pouze jako podnět k důkladné revizi textu s ohledem na to, že práce by mohla aspirovat na knižní vydání.

Rozhodně je třeba potvrdit, že disertační práce PhDr. Václava Velčovského **splňuje** potřebné podmínky a může být přijata jako podklad pro řízení vedoucí k udělení titulu Ph.D.

Ostrava 1. listopadu 2012

prof. PhDr. Jana Svobodová, CSc.
Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě